«Η Κατάρρευση του Μεσοπολεμικού Συστήματος Συλλογικής Ασφάλειας: Όψεις της Ελληνικής Εμπειρίας».

Θα ήθελα να ευχαριστήσω από καρδιάς το Πανεπιστήμιο Πειραιώς και τον κ. Πρύτανη, Δημοσθένη Κυριαζή, για την τιμή που μου επιδαψίλευσε να εκφωνώ τον Πανηγυρικό της ημέρας.

Σήμερα εορτάζουμε την 86η επέτειο του «Όχι», του πάνδημου «Όχι» της 28ης Οκτωβρίου 1940.

Σήμερα αποτίνουμε φόρο τιμής σε εκείνους που έπεσαν στις ένδοξες μάχες κατά του ιταλικού φασισμού στην Πίνδο, στο Καλπάκι, στην Κορυτσά, στη Χιμάρα.

Σήμερα η σκέψη μας ανατρέχει στον ελληνικό λαό που συμμετείχε μαζικά και με υψηλό φρόνημα στην αντίσταση ενάντια στον κατακτητή. Όπως έχει σημειώσει ο πρώην Πρόεδρος της Ακαδημίας Αθηνών και Ομότιμος Καθηγητής Διεθνούς Δικαίου Εμμανουήλ Ρούκουνας, η στήριξη του λαού στην ένοπλη προσπάθεια ήταν τέτοιας έντασης που δικαιολογεί το χαρακτηρισμό της ως «πάνδημου συναγερμού» ή κατά την ορολογία του διεθνούς δικαίου του πολέμου ως levee en masse, ήτοι ως εθελούσιας, μαζικής συμμετοχής εκ μέρους του λαού στην προσπάθεια απόκρουσης του επελαύνοντος εισβολέα.

Σήμερα διαφυλάσσουμε την ακαδημαϊκή παρακαταθήκη του καθηγητή φιλοσοφίας δικαίου και μετέπειτα Προέδρου της Δημοκρατίας Κωνσταντίνου Τσάτσου, ο οποίος την 28η Οκτωβρίου 1941 αρνήθηκε να κάνει παράδοση στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Αντιθέτως, εκφώνησε πανηγυρική ομιλία προς τους φοιτητές, με αποτέλεσμα την επομένη να απολυθεί. Επιτρέψτε μου να επαναλάβω τα λόγια του Κωνσταντίνου Τσάτσου, ως αυτά διασώζονται από τον ίδιο: «Εμάς, μας μάρανε τα παιδικά χρόνια ο πρώτος πόλεμος. Ζήσαμε τα νιάτα μας μέσα στις ατασθαλίες και τις αμαρτίες της μεταπολεμικής περιόδου και τώρα, στα ώριμα χρόνια που θα πρεπε να είμαστε εν πλήρει δράσει, βρισκόμαστε σκλάβοι, αδύναμοι να δώσωμε ό,τι μας ανήκει να δώσομε. Εσείς, μόλις εγκαταλείψτε τα φοιτητικά εδώλια θα βρήτε μιαν ελεύθερη χώρα, ένα πιο αναπεπταμένο παρά ποτέ πεδίο δράσης. Όσα κατακτήσανε αυτοί που κοιμούνται στα χιόνια της Αλβανίας, αυτοί που γυρίζουν χωρίς πόδια, χωρίς χέρια, και χωρίς μάτια στους δρόμους, εσείς θάχετε την τιμή και την ευτυχία να τα καρπωθήτε, και να τα αξιοποιήσετε. Γι' αυτό η θέση της γενεά σας θα είναι σημαντική. Δεν πρέπει να σταθήτε στο επίπεδο των ενθουσιασμών, πρέπει να ανεβήτε στο επίπεδο της πολιτικής συνείδησης»»

Κυρίες και κύριοι, ζούμε σε χαλεπούς καιρούς κατά τους οποίους η ειρήνη και η τάξη στις σχέσεις μεταξύ των εθνών φαντάζει χιμαιρική. Αιματηρές συγκρούσεις, διακρατικές και εμφύλιες, σοβούν ανά την υφήλιο με αποτέλεσμα να επανέρχεται σταθερά το ζήτημα της επάρκεια, αποτελεσματικότητας και εντέλει της ανθεκτικότητας του σύγχρονου συστήματος συλλογικής ασφαλείας.

Στο πλαίσιο μίας συνεχώς μεταβαλλόμενης διεθνούς τάξης, θεώρησα σκόπιμο να μοιραστώ μαζί σας σήμερα κάποιες σκέψεις σχετικά με την κατάρρευση του προδρομικού, μεσοπολεμικού συστήματος συλλογικής ασφαλείας και της Ελληνικής εμπειρίας ως άσκηση κριτικού αναστοχασμού των συνθηκών εντός των οποίων έλαβε χώρα η επίθεση της φασιστικής Ιταλίας κατά της Ελλάδας.

Την επαύριον του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, ή Μεγάλου Πολέμου ως αναφέρεται ακόμα και σήμερα στην Μ. Βρετανία, επικράτησε η άποψη ότι η προσπάθεια διαφύλαξης της ειρήνης μέσω ενός συστήματος ισορροπίας δυνάμεων είχε αποτύχει. Κρίθηκε ιστορικά αναγκαία η μετάβαση σε ένα σύστημα συλλογικής ασφάλειας, εντός του οποίου τα έθνη συμμερίζονται το πρωταρχικό συμφέρον για τη διατήρησης της ειρήνης και αναλαμβάνουν τη δέσμευση να απαντήσουν άμεσα, αποτελεσματικά και συλλογικά σε κάθε απειλή διατάραξής της. Κατά τη διατύπωση του Διαγγέλματος των 14 Σημείων του Προέδρου των ΗΠΑ Γουίλσον ήταν αναγκαία μία «ένωση εθνών, βασισμένη σε συγκεκριμένη συμφωνία με σκοπό να παρέχει αμοιβαίες εγγυήσεις πολιτικής ανεξαρτησίας και εδαφικής ακεραιότητας εξίσου σε μεγάλα και μικρά κράτη».

Πράγματι, ο σχεδόν ιεραποστολικός ζήλος του Προέδρου Γουίλσον, το πρακτικό πνεύμα της Βρετανικής Αυτοκρατορικής Αποστολής στο Συνέδριο της Ειρήνης των Παρισίων και η ώθηση της κοινής γνώμης συνέβαλαν στη δημιουργία της Κοινωνίας των Εθνών, του πρώτου μόνιμου, διακρατικού, οικουμενικού, γενικού χαρακτήρα οργανισμού, ο οποίος έφερε στην προμετωπίδα του τους σκοπούς της ανάπτυξης των διεθνών σχέσεων, της ειρηνικής επίλυσης των διαφορών και της εγγύησης του εδαφικού καθεστώτος, όπως αυτό αποτυπωνόταν στη Συνθήκη των Βερσαλλιών. Η Ελλάδα υποστήριξε με θέρμη τη δημιουργία της Κοινωνίας των Εθνών. Όπως σημείωνε σε ομιλία του ο Ελευθέριος Βενιζέλος την 13η Οκτωβρίου 1919, «ως εκπρόσωπος μικρότερου κράτους, είναι μάλλον φυσιολογικό ότι επιθυμώ ειλικρινώς τη γέννηση της Κοινωνίας των Εθνών, καθώς μία τέτοια ένωση, πέραν της διασφάλισης της ειρήνης, θα καταστήσει έτι ασφαλέστερη την ανεξαρτησία των μικρότερων εθνών.»

Βάσει του Συμφώνου της Κοινωνίας, του καταστατικού της δηλαδή Χάρτη που αποτελούσε τμήμα της Συνθήκης των Βερσαλλιών, τα κράτη μέλη αναλάμβαναν τη δέσμευση να σέβονται και να διατηρούν έναντι κάθε εξωτερικής απειλής την εδαφική ακεραιότητα και πολιτική ανεξαρτησία όλων των μελών, συνομολογούσαν δε ότι τυχόν επίθεση κατά κράτους μέλους αφορούσε το σύνολο του οργανισμού και έχρηζε συλλογικής αντιμετώπισης. Κάθε διαφορά μεταξύ κρατών μελών υποβαλλόταν σε διαιτητική ή δικαστική διευθέτηση, ή στο αρμόδιο εκτελεστικό όργανο της Κοινωνίας, ήτοι το Συμβούλιο.

Το Σύμφωνο της Κοινωνίας των Εθνών δεν απαγόρευε ρητά τη χρήση βίας στις σχέσεις μεταξύ των κρατών. Αντιθέτως, προέβλεπε τρίμηνη περίοδο περισυλλογής σε περίπτωση δικαστικής ή διαιτητικής απόφασης ή έκθεσης του Συμβουλίου επί διαφοράς, κατά την οποία περίοδο δεν επιτρεπόταν στα εμπλεκόμενα κράτη η προσφυγή στον πόλεμο. Σε περίπτωση διαφοράς μεταξύ κρατών μελών που εδύνατο να επιφέρει ρήξη και δεν είχε διευθετηθεί δικαστικά, επιλαμβανόταν υποχρεωτικώς το Συμβούλιο, το οποίο αν η διευθέτηση ήταν αδύνατη συνέτασσε έκθεση με τις προτεινόμενες λύσεις. Μόνο σε περίπτωση ομόφωνης υιοθέτησης της έκθεσης από το Συμβούλιο και εφόσον υλοποιούνταν οι συστάσεις, υποχρεούνταν τα κράτη μέλη να μην προσφύγουν σε πόλεμο. Σε κάθε άλλη περίπτωση, τα κράτη μέλη της Κοινωνίας επεφύλασσαν στον εαυτό τους το δικαίωμα να ενεργήσουν κατά βούληση.

Κράτος το οποίο προσέφευγε σε πόλεμο κατά παράβαση του Συμφώνου βρισκόταν αντιμέτωπο με οικονομικές κυρώσεις, η οποίες επιβάλλονταν υποχρεωτικώς κατά το Σύμφωνο, αλλά και ενδεχόμενες

στρατιωτικές κυρώσεις, στο βαθμό που τα κράτη μέλη ενεργούσαν επί σχετικών συστάσεων του Συμβουλίου.

Η έναρξη της λειτουργίας της Κοινωνίας των Εθνών συνέπεσε χρονικά με την Μικρασιατική Εκστρατεία και Καταστροφή. Κατά την φάση αυτή η Κοινωνία διατήρησε μία παθητική στάση, αν και η Ελλάδα έδρασε στην πράξη ως «εντολοδόχος» των Συμμάχων με σκοπό την εφαρμογή των διευθετήσεων ειρήνης. Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί η πολύτιμη οικονομική και επιχειρησιακή συνδρομή του οργανισμού στο προσφυγικό ζήτημα ιδίως μέσω της χορήγησης δανείων για την προσφυγική αποκατάσταση και της υλοποίησης της ανταλλαγής πληθυσμών υπό την εποπτεία του Αρμοστή της Κοινωνίας των Εθνών Φρίντγιοφ Νάνσεν.

Η Μικρασιατική Καταστροφή και στη συνέχεια η σύναψη της Συνθήκης της Λωζάνης αποτέλεσαν σημείο καμπής και οδήγησαν σε αναθεώρηση του όλου συστήματος της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Η προσήλωση στο καθεστώς των συνθηκών και στην αρχή της νομιμότητας θα αποτελέσει έκτοτε σταθερό θεμέλιο. Καθοριστική επιδίωξη αποτελεί από τούδε η διαφύλαξη της εθνικής ανεξαρτησίας και της εδαφικής ακεραιότητας μέσω και της συμμετοχής σε δίκτυα διεθνούς συνεργασίας.

Ωστόσο, η Ελλάδα από νωρίς θα έρθει αντιμέτωπη με τις αντιφάσεις του συστήματος συλλογικής ασφαλείας της Κοινωνίας των Εθνών, οι οποίες εξέθεταν τα ασθενέστερα κράτη στις επεκτατικές τάσεις των ισχυρότερων και εντέλει τα ωθούσαν στην αναζήτηση ερεισμάτων για την προάσπιση της εθνικής ασφάλειας στο πλαίσιο της παραδοσιακής πρακτικής της ισορροπίας δυνάμεων.

Τον Αύγουστο του 1923, ο Ιταλός στρατηγός Τελλίνι, επικεφαλής της Επιτροπής χάραξης των ελληνοαλβανικών συνόρων, βρέθηκε δολοφονημένος στη θέσι Ζέπι κοντά στην Κακαβιά. Η ιταλική κυβέρνηση του Μουσολίνι υποστήριξε ότι η Ελλάδα δεν είχε επιδείξει δέουσα επιμέλεια για την προστασία των μελών της Επιτροπής και την τιμωρία των δραστών και αξίωσε μέσω διακοίνωσης από την ελληνική κυβέρνηση να ζητηθεί συγγνώμη από τον Ιταλό πρέσβη εκ μέρους της ανώτατης ελληνικής στρατιωτικής αρχής, να τελεστεί μνημόσυνο στον καθολικό ναό Αθηνών προς τιμήν των θυμάτων παρουσία σύσσωμου του υπουργικού συμβουλίου, να αποδοθεί τιμή στην Ιταλική σημαία την ημέρα του μνημοσύνου και συγκεκριμένα με εικοσιένα κανονιοβολισμούς, με τα ελληνικά πλοία στον Πειραιά να φέρουν υψωμένη την ιταλική σημαία, να τιμωρηθούν οι ένοχοι με θάνατο και να καταβληθεί αποζημίωση πενήντα εκατομμυρίων λιρετών. Εδώ αξίζει να σημειωθεί ότι κατά τη θεωρία του διεθνούς δικαίου της ευθύνης, οι αξιώσεις αυτές της Ιταλίας αποτελούν το πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα δυσανάλογης αξίωσης ικανοποίησης, γίνεται δε δεκτό ότι οι Ιταλικές αξιώσεις είχαν ως πρωταρχικό σκοπό την ατίμωση της Ελλάδας και ουχί την επανόρθωση της ζημίας.

Η Ελληνική κυβέρνηση απέρριψε τα αιτήματα της Ιταλικής πλευράς, αντιπρότεινε ωστόσο να αποζημιώσει χρηματικά τις οικογένειες των θυμάτων και να επιτραπεί στον Ιταλό στρατιωτικό ακόλουθο να συνδράμει τις ανακρίσεις με τις πληροφορίες που διέθετε. Παράλληλα η ελληνική Κυβέρνηση δήλωσε πως αν η Ιταλική κυβέρνηση δεν αναγνώριζε ως ικανοποιητική την ελληνική στάση η Ελλάδα θα προσέφευγε στα όργανα της Κοινωνίας.

Παρά τη συμβιβαστική διάθεση της Αθήνας, ο Μουσολίνι διέταξε το βομβαρδισμό και την κατάληψη της Κέρκυρας την 31η Αυγούστου 1923. Παρά την εξόφθαλμη παραβίαση των διαδικασιών περί ειρηνικής επίλυσης των διαφορών, η αντίδραση της Κοινωνίας υπήρξε διστακτική. Αντί να επιληφθούν τα αρμόδια όργανα της Κοινωνίας των Εθνών, το ζήτημα της επίθεσης στην Κέρκυρα παραπέμφθηκε με αναβλητική διάθεση στην Πρεσβευτική Συνδιάσκεψη, η οποία είχε συστήσει την Επιτροπή Χάραξης των ελληνοαλβανικών συνόρων. Η παραπομπή αυτή και εντέλει η αναπαραπομπή του ζητήματος στην Κοινωνία των Εθνών αποτέλεσαν πλήγμα στην αξιοπιστία των διαδικασιών. Σημειωτέο δε ότι πάνω από την Κοινωνία επικρεμόταν η σπάθη της απειλής του Μουσολίνι περί αποχώρησης από τον οργανισμό, σε περίπτωση καταδίκης της Ιταλίας.

Εντέλει η Ελλάδα υποχρεώθηκε στην καταβολή της δυσβάστακτης αποζημίωσης που είχε αξιώσει η Ιταλία, ενώ στην πράξη οι ιταλικές ενέργειες έγιναν ανεκτές.

Η έλλειψη αποφασιστικότητας των μεγάλων δυνάμεων και η προσκόλληση σε βραχυπρόθεσμα και αντιφατικά συμφέροντα είχαν ως αποτέλεσμα την πρώτη καταπάτηση των αρχών της ΚτΕ.

Ριζικά διαφορετική ήταν η αντιμετώπιση της ελληνο-βουλγαρικής κρίσης του 1925. Ο φόνος Έλληνα αξιωματικού σε παραμεθόρια συμπλοκή παρώθησε τον δικτάτορα Πάγκαλο να εισβάλει σε βουλγαρικό έδαφος και να καταλάβει το Πετρίτσι και γειτονικά χωριά.

Η Βουλγαρική κυβέρνηση προσέφυγε αμέσως στο Συμβούλιο της Κοινωνία των Εθνών, το οποίο ζήτησε την άμεση κατάπαυση του πυρός και την απόσυρση των ελληνικών στρατευμάτων. Η Κοινωνία συνέστησε διεθνή επιτροπή διερεύνησης του περιστατικού, η οποία κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η Ελλάδα είχε κάνει υπέρμετρη χρήση βίας και διέταξε την Ελλάδα σε καταβολή επανόρθωσης ύψους 30 εκατομμυρίων λέβα, ήτοι 45.000 αγγλικών λιρών. Η παρέμβαση της Κοινωνίας στην ελληνο-βουλγαρική κρίση χαρακτηρίστηκε ως «επιτυχία» του συστήματος, δεν αρκούσε όμως για να πείσει τα ασθενέστερα κράτη ότι η Κοινωνία των Εθνών ήταν ικανή και πρόθυμη να παρέμβει αποφασιστικά αν το ένα από τα αντιμαχόμενα κράτη ανήκε στη χορεία των Μεγάλων Δυνάμεων.

Η θετική αποτίμηση του συστήματος συλλογικής ασφαλείας της Κοινωνίας κατά τη δεκαετία του 1920 σχετίζεται κατά κύριο λόγο με την ειρηνική επίλυση διαφορών μεταξύ κρατών «μέσης ή μικράς ισχύος», όπως το επεισόδιο στο Πετρίτσι, η διαφορά μεταξύ Πολωνίας και Λιθουανίας για το καθεστώς του Βίλνιους και η διαφορά μεταξύ Σουηδίας και Φινλανδίας ως προς τις νήσους Ούλαντ. Εξαίρεση στον κανόνα αποτελεί η διευθέτηση της βρετανο-τουρκικής διένεξης περί της Μοσούλης, η οποία πιστώνεται στη διαδικασία εντός της Κοινωνίας των Εθνών, αν και η τελική κρίση του Συμβουλίου χαρακτηρίστηκε ήδη από εκείνη την εποχή ως «ετεροβαρής».

Σε κάθε περίπτωση, ο αντιφατικός χειρισμός των επεισοδίων Κέρκυρας και Πετριτσίου από την Κοινωνία έπληξαν την εμπιστοσύνη της Αθήνας στον οργανισμό. Η διαπίστωση των αδυναμιών του συστήματος ανάγκασε την Ελλάδα να διαφοροποιήσει τη στρατηγική της και να επιδιώξει την ενίσχυση της γεωπολιτικής της σημασίας τα χρόνια που θα ακολουθούσαν μέσω της διμερούς διπλωματίας.

Σε διεθνές επίπεδο, η επιδίωξη της ειρήνης κατά τις «αλκυονίδες ημέρες» της Κοινωνίας των Εθνών, ήτοι τη δεκαετία του 1920, συνεχίστηκε μέσω του Συμφώνου του Λοκάρνο του 1925, το οποίο αποσκοπούσε στην ομαλοποίηση των σχέσεων με την ηττημένη Γερμανία και την εισδοχή της στους Κόλπους του οργανισμού και κορυφώθηκε με το Σύμφωνο Κέλογκ Μπριάν του 1928, το οποίο σηματοδοτεί την πρώτη καταγεγραμμένη σε διεθνές σύμφωνο καταδίκη της προσφυγής στον πόλεμο ως μέσου επίλυσης διεθνών διενέξεων. Το Σύμφωνο Κέλογκ Μπριαν, αν και υιοθετήθηκε εκτός του πλαισίου της Κοινωνίας λόγω και της μη συμμετοχής των ΗΠΑ στην Κοινωνία των Εθνών σχετίζεται άμεσα με το επονομαζόμενο «Πνεύμα του Λοκάρνο», ήτοι το κλίμα αισιοδοξίας, διεθνούς συνεργασίας και συμφιλίωσης που επικράτησε στην Ευρώπη κατά το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1920.

Ενώ σε διεθνές επίπεδο επικρατούσε ευφορική πίστη στη δυνατότητα των κρατών να αυτοπεριοριστούν στο όνομα του κοινού συμφέροντος, σε επίπεδο εθνικών επιδιώξεων η κατάσταση ήταν διαφορετική.

Σε επιστολή του την 31ης Μαρτίου 1928 προς τον Υπουργό Εξωτερικών Μιχαλακόπουλο, ο τότε Πρέσβης της Ελλάδας στο Παρίσι και πρώην Υπουργός Εξωτερικών του Βενιζέλου Νικόλαος Πολίτης σημειώνει τα εξής:

“Η κατεύθυνσις ην ακολουθεί η Κοινωνία των Εθνών δια την παγίωσιν της ειρήνης εσημείωσεν … σημαντικήν πρόοδον. Είναι περιττόν να σημειώσω πόσον η νέα διεθνής πολιτική είναι σύμφωνος με τα καλώς νοούμενα συμφέροντα της Ελλάδος.» Προσθέτει όμως τα εξής: “Μεταξύ των Μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων μόνη η Ιταλία ανθίσταται εις τη διαγραφόμενην πολιτικήν εξακολουθούσα αποβλέπουσα μετά τινος δυσπιστίας εις την όλην δράσιν της Κοινωνίας». Ο λόγος της δυσπιστίας έγκειτο κατά τους Ιταλούς στο γεγονός ότι η αντίληψη περί της συλλογικής ασφάλειας που είχαν δυνάμεις όπως η Γαλλία οφειλόταν στο ότι τα κράτη εκείνα διατηρούσαν «ανα την υφήλιον τας αναγκαίας κτήσεις δια την ύπαρξη των», ενώ κράτη όπως η Ιταλία σύμφωνα και με τον εγχώριο ιταλικό τύπο «μη έχοντα κτήσεις ανταποκρινόμενας προς την αυξάνουσαν ζωτικότητά των, οφείλουν, εάν θέλουν να αποφύγουν την εξ ασφυξίας καταστροφήν, να γίνουν κατακτηταί».

Το Κραχ του 1929 βρίσκει τον Ελευθέριο Βενιζέλο εκ νέου στο τιμόνι της χώρας. Ο Βενιζέλος προσαρμόζεται στις επιταγές της Κοινωνίας, την οποία δημόσια επαινεί με σκοπό αφενός την οικονομική βοήθεια και αφετέρου την προώθηση μέσω της Κοινωνίας διμερών συμμαχιών. Ο Βενιζέλος ακολουθεί σταθερά μία φιλοαγγλική πολιτική, ωστόσο υπογράφει διμερείς συμφωνίες συμμαχίας και φίλιας με την Ιταλία το Σεπτέμβριο του 1928, τη Γιουγκοσλαβία το Μάρτιο του 1929 και την Τουρκία μεταξύ Ιουνίου και Οκτωβρίου 1930. Παρά τις συμφωνίες, παρέμενε καχύποπτος απέναντι στην Ιταλία και επεδίωκε να περιορίσει τη Γιουγκοσλαβία.

Η αλλαγή της δεκαετίας σηματοδοτεί την είσοδο της Κοινωνίας σε φάση σταδιακής αποσύνθεσης λόγω της ανόδου αυταρχικών, φασιστικών καθεστώτων εντός και πέραν της Ευρώπης. Το πρώτο χτύπημα στο σύστημα της συλλογικής ασφάλειας της Κοινωνίας έρχεται με την εισβολή της Ιαπωνίας στη Μαντζουρία το Σεπτέμβριο του 1931 και τη δημιουργία του κράτους-μαριονέτας του Μαντσούκουο την 1η Μαρτίου 1932. Η Κοινωνία συστήνει την Επιτροπή Λύττον προς διερεύνηση του περιστατικού, η οποία καταλήγει ότι η

Ιαπωνία δεν μπορούσε να επικαλεστεί νόμιμη άμυνα. Η Κοινωνία δεν διέθετε στρατιωτική ικανότητα, αλλά ούτε και την πολιτική βούληση να αντιμετωπίσει την Ιαπωνία, παρά το γεγονός ότι σε συνέχεια της έκθεσης Λύττον η Συνέλευση της Κοινωνίας έκρινε τον Φεβρουάριο του 1933 ότι η Ιαπωνία είχε παρανόμως επιτεθεί στην Κίνα. Ένα μήνα μετά, το Μάρτιο του 1933, η Ιαπωνία αποχωρεί από την Κοινωνία.

Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί εμβόλιμα ότι η θεώρηση του κράτους-μαριονέτας του Μαντσούκουο στο διεθνές δίκαιο έχει σημασία και για τα καθ' ημάς καθώς αποτέλεσε την αφορμή για το επονομαζόμενο δόγμα Stimson, σύμφωνα με το οποίο οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν θα αναγνώριζαν οποιαδήποτε εδαφική μεταβολή απορρέει από παράνομη χρήση βίας ή επίθεση. Το δόγμα Stimson έθεσε τις βάσεις για την επονομαζόμενη «υποχρέωση συλλογικής μη-αναγνώρισης», η οποία αποτυπώθηκε στα σχετικά ψηφίσματα 541 και 550 του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ σε σχέση με τη μη αναγνώριση του ψευδοκράτους στην Κύπρο.

Τον Ιανουάριο του 1933 ο Χίτλερ ορίζεται Καγκελάριος της Γερμανίας και τον Οκτώβριο του ίδιους έτους ανακοινώνει την αποχώρηση της Γερμανίας από την Κοινωνία μετά την κατάρρευση των συνομιλιών της Διάσκεψης Αφοπλισμού προοιωνίζοντας τον χιτλερικό επεκτατισμό.

Το σημαντικότερο ωστόσο χτύπημα έρχεται με την εισβολή της Ιταλίας στην Αιθιοπία τον Οκτώβριο του 1935, την κατάληψή της και την προσάρτησή της στην Ιταλική Αυτοκρατορία τον Μάιο του 1936. Η Κοινωνία στάθηκε για άλλη μια φορά αδύναμη να εγγυηθεί τη συλλογική ασφάλεια. Η Βρετανία και η Γαλλία ακολούθησαν πολιτική κατευνασμού προς την Ιταλία με την ελπίδα να διασπάσουν την προσέγγιση Μουσολίνι και Χίτλερ, η δε Κοινωνία επέβαλε εντέλει περιορισμένες οικονομικές κυρώσεις στην Ιταλία, οι οποίες δεν είχαν καμία ουσιώδη επήρεια στην πολεμική της εκστρατεία κατά της Αιθιοπίας.

Η άρνηση της Κοινωνίας να αναγνωρίσει την ιταλική κατάκτηση ως νόμιμη και η συνεχιζόμενη συμμετοχή αποστολής της Αιθιοπίας στις εργασίες της Κοινωνίας παρά την προσάρτηση απετέλεσαν την τέλεια αφορμή για το Μουσολίνι ο οποίος ανακοίνωσε την αποχώρηση από την Κοινωνία το Δεκέμβρη του 1937.

Με τη Γερμανία, την Ιταλία και την Ιαπωνία εκτός Κοινωνίας, ο δρόμος για τη σύμπηξη μετώπου από τις δυνάμεις του Άξονα είχε ανοίξει.

Η Κοινωνία των Εθνών υπήρξε απαθής παρατηρητής του Anschluss, της σύναψη της Συμφωνίας του Μονάχου, της κατάληψης και διάλυσης της Τσεχοσλοβακίας και εντέλει της εισβολής της Πολωνίας από τις χιτλερικές δυνάμεις.

Το κύκνειο άσμα της Κοινωνίας ήταν η απόφαση αποβολής της Σοβιετικής Ένωσης από τους κόλπους της οργάνωσης την 14η Δεκεμβρίου 1939 λόγω της σοβιετικής εισβολής στη Φιλανδία. Το σοβιετικό πρακτορείο ειδήσεων TASS εξέδωσε ανακοίνωση μετά από 3 ημέρες σημειώνοντας ότι «κατά την άποψη σοβιετικών κύκλων η απόφαση των μελών της Κοινωνίας των Εθνών προκαλεί μόνο ειρωνικό μειδίαμα».

Στην Ελλάδα, η μεταβενιζελική περίοδος χαρακτηρίζεται από την πρόσδεση στο άρμα της Αγγλίας, με τα στρατιωτικά κινήματα να επιβεβαιώνουν εν τοις πράγμασι τις βενιζελικές επιλογές της τετραετίας 1928-1932. Όπως έχει σημειωθεί, ο δικτάτορας Ιωάννης Μεταξάς ακολούθησε με ζήλο νεοφώτιστου τη βενιζελική

εξωτερική πολιτική. Αντίστοιχα, το Λονδίνο, με σκοπό να κρατήσει την Ελλάδα φιλοαγγλική, ενωμένη και ετοιμοπόλεμη συμφιλιώθηκε με τους αντιβενιζελικούς και τη βασιλεία.

Ήδη από το 1935 η Ελλάδα αφέθηκε να προβεί σε συστηματική πολεμική προετοιμασία με την οικονομική στήριξη της Αγγλίας για την επερχόμενη πολεμική σύρραξη που διαφαινόταν στον ορίζοντα με την υπογραφή της Συμφωνίας του Μονάχου του 1938. Η στρατιωτική προετοιμασία εστίασε σε δύο μέτωπα: αφενός στην κατασκευή οχυρωματικών έργων στα ελληνο-βουλγαρικά σύνορα (η επονομαζόμενη Γραμμή Μεταξά), αφετέρου στη δημιουργία γραμμής άμυνας στα ελληνο-αλβανικά σύνορα στην περιοχή Καλπακίου και κατά μήκος του ποταμού Καλαμά. Τον Απρίλιο του 1939 η Ιταλία εισέβαλε στην Αλβανία και κήρυξε Προτεκτοράτο, το Δεκαπενταύγουστο του 1940 έλαβε χώρα ο τορπιλισμός του καταδρομικού «Έλλη» στο λιμάνι της Τήνου, με την εισβολή να εκδηλώνεται μετά την απόρριψη του τελεσιγράφου του Πρέσβη Γκράτσι από τον Ιωάννη Μεταξά την 28η Οκτωβρίου με τη φράση «Alors c'est la guerre".

Κυρίες και κύριοι,

Η επέτειος της 28ης Οκτωβρίου 1940 δεν αποτελεί μόνο αφορμή ιστορικής μνήμης και εθνικής υπερηφάνειας. Συνιστά, πρωτίστως, μια διαρκή πρόσκληση σε αναστοχασμό και ιστορική αυτογνωσία.

Η κατάρρευση του μεσοπολεμικού συστήματος συλλογικής ασφάλειας μάς υπενθυμίζει ότι η ειρήνη δεν διασφαλίζεται μόνο με διακηρύξεις καλών προθέσεων, ούτε η διεθνής τάξη επιβιώνει με επιλεκτική εφαρμογή κανόνων και πολιτικές κατευνασμού.

Η αδυναμία της Κοινωνίας των Εθνών να αναχαιτίσει τις αναθεωρητικές δυνάμεις και να επιβάλει ουσιαστικές κυρώσεις εμπεριέχει ένα θεμελιώδες δίδαγμα: η συλλογική ασφάλεια προϋποθέτει πέρα από θεσμούς και συμβατικές δεσμεύσεις, πολιτική βούληση και έμπρακτη αλληλεγγύη.

Στον σημερινό κόσμο, όπου οι γεωπολιτικές ανακατατάξεις, οι υβριδικές απειλές και οι αναθεωρητικές φιλοδοξίες δοκιμάζουν τις αντοχές της διεθνούς τάξης, η απάντηση δεν μπορεί να είναι μονοδιάστατη. Απαιτείται ενεργή διπλωματία: συμμετοχή στους διεθνείς οργανισμούς, οικοδόμηση συμμαχιών, ενίσχυση των περιφερειακών συνεργασιών και αξιοποίηση διαλόγου χωρίς αυταπάτες. Η διπλωματία, όμως, για να είναι αποτελεσματική, οφείλει να στηρίζεται σε αξιόπιστη αποτρεπτική ισχύ και συστηματική προπαρασκευή.

Καταλήγοντας, η σημερινή επέτειος υπομνήσκει και τη δύναμη της ενότητας. Το «Όχι» ήταν η έμπρακτη υπεράσπιση της ελευθερίας, της αξιοπρέπειας και του δικαιώματος ενός λαού να αποφασίζει ο ίδιος για το μέλλον του

Χρόνια πολλά.

Ζήτω η 28η Οκτωβρίου!